

КОМПЕТЕНЦИЈЕ И МЕРИТОРНОСТ МЕДИОКРИТЕТА

Светозар Богојевић¹

<https://doi.org/10.7251/NSK2102047B>

УДК 316.344.42:321.01“20“

COBISS.RS-ID 136491521

Резиме

Живимо у доба врхунца неолибералне демократије. То доба зачето је поодавно, с постмодерном као побуном против модерне, односно рационалности и науке, окретом ка унутра, али тај окрет показао се неискреним, јер за искрено истинит окрет ка унутра није довољно обезбедити субјективитет индивидуе заснован на спољашњој, институционално организованој друштвеној сигурности. За искрено истинит субјективитет неопходно је духовно напрезање свих индивидуа при усаглашавању око друштвености. Али духовног напрезања и усаглашавања нема без духовног трпљења. Дакле, проблем и није у нарастању рационалности, већ у недостатку њој комплементарне ирационалности садржане у неопходној спремности сваке поједине индивидуе на трпљење при усаглашавању. Патња, схваћено људски, јесте самоужитак човека (Маркс). Уколико трпљење и патња изостају, нема израстања индивидуе у личност. Окрет ка унутра показао се претешким. Учинило нам се да је проблему људскости много лакше приступити рационално, уз пермисивно посредство институција. Али ако нема довољног броја, непосреданим духовним трпљењем, из себе израслих, одговорних личности долази до посрнућа демократије и декаденције друштва, па упркос тежњи меритократији, осмишљеној кроз уређење

¹ Светозар Богојевић је доктор педагошких наука и редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Електронска адреса: svetozar.bogojevic@ff.unibl.org

друштва помоћу институција, доспевамо до мериторности медиокритета – мериторности просечности. Неолиберална демократија тиме се разоткрива као привид демократије – медиокритетска демократија, а њом произведена друштвеност као привид слободе. Како до тога долази?

Кључне ријечи: *меритократија, мериторност медиокритета, медиокритетска демократија, компетенције, тоталитаризам, конформизам, креативност, трансхуманизам.*

Друштвена мобилност заснована на компетенцијама

Класне разлике, премда се о њима избегава говорити, несумњиво су и даље битан чинилац репродукције друштвене структуре. Међутим, масовно, институционално образовање, такође, доприноси друштвеној мобилности. Кроз школски систем селекције, уздиже се унутар друштвене структуре мали број на њега најбоље адаптираних индивидуа – показало се, врло често, конформиста – истовремено остављајући бесповратно без шанси за друштвену промоцију велики број недовољно адаптираних, међу којима се, вероватно, „крије“ знатан број потенцијално креативних индивидуа. Огромни потенцијали креативности унутар рода остају непрепознати и непокрени. Да би се то превазишло, у образовање се, под изговором мерљивости, уводе економски принципи. Наиме, креативност индивидуе је сумњив квалитет, неподобан за квантификавање, те се замењује, њему насупрот постављеним, мерљивим појмом компетенције, као тежње ка одличности кроз жељене исходе образовног система. Али тиме је школски систем селекције дошао у супротност и с изворним значењем појма меритократија, којим се желела нагласити једнакост шанси у друштву за све заснивањем обликовања друштвене структуре по универзалним и објективним, дакле, рационалним мерилима, и то по оним која произлазе изнутра, из талента, вештине и интелигенције, дакле, у крајњој линији креативности индивидуе.

Међутим, када би се и уистину на меритократији заснованом друштвеном мобилношћу обликовала друштвена структура, она би требало да тежи идеалном, по правилу златног пресека, и то као односа

дате, конкретне личности и тоталитета личности. Суштина златног пресека је да се мањи део према већем односи на начин њиховог уклапања у савршену свеукупност целине, али до зготовљености златног пресека никада не долази јер је тај број неизрачунљив, па је и у овом случају само реч о тежњи ка успостављању хармоничне личности њеним сталним дијалектичким кретањем између незавршености и савршености, у којој се крију нама незнани будући потенцијали. Зато би се меритократијски заснованом друштвеном мобилношћу понекад успоставила хармонична, али не и целовита личност, а тиме ни идеална друштвена структура. Личност, тежећи тоталитету, до њега не стиже, већ му стреми у бесконачност перманентном ре-еволуцијом, па би и друштвени односи, у име демократије, требало да буду увек изнова преиспитивани. Такво преиспитивање је, међутим, неприхватљиво за елиту која се учврстила на власти. Правдајући се да тежити тоталитету личности личи на узалудан посао занесењака, позивајући се на рационалност, нелибералне демократе определиле су се за *корак по корак инжењеринг* (Poper, 1998), напредовање од исхода ка исходу у свету знања, што се чини много рационалнијим приступом изградњи демократске друштвене структуре, јер не производи „непожељне“ турбуленције у друштву. То је скривена суштина идеје компетенцијског приступа образовању. У бесконачност се, међутим, рационално стреми идући ка из будућности надлазећим негативном и позитивним исходима. Упркос величању рационалних одговора на актуелне изазове стварности, никада не знамо куда ће нас наши избори исхода у будућности одвести. Утолико је човек парадоксално биће које никада не зна на чему је, шта је стварно, а шта привид, или, по речима Горгије: све је привид, али само привид је стваран, па небитак није, али ни битак није. Живимо у виртуелном модусу: као да, што значи да и није могуће тежити ка неким универзално пожељним исходима, већ само, и увек изнова, према циљу: тоталитету личности и истинској људској заједници, узгоном уз ослонац на два упоришта: на индивидуалност и на друштвеност. Компетенцијски засновано образовање не полази од унутрашњих потреба индивидуе, већ се заснива на спољашњим економским захтевима учинковитости у тржишној утакмици, што значи да не тежи ни целовитој личности ни истинској људској заједници, па је неопходно критички анализирати камо нас такав приступ образовању уистину води.

Када је неки процес у потпуности програмиран, он одаје привид потпуне рационалности при одлучивању, али та рационалност није сврховита, изнутра, ка циљу усмерена, већ рационалност која се заснива на рекурзивном мишљењу – опетованом избору између мноштва исхода оног правога, који као да решава дати проблем, али то решење, упркос свим прорачунима, може бити исто толико стваралачко колико и деструктивно, и тек у укупности на људски начин, дакле, дијалектички продуктивно, што значи да и даље у себи садржи противречност која ће се кад-тад неминовно исказати. Исходи су разумом прорачунати, али рационалним прорачуном знање се редукује на суму очекиваних исхода који су тачни, али не и нужно истинити, јер нису и не могу бити мера целине. Ниво остварености исхода у оквиру неке постојеће стварности вреднује се као јасно утврђен збир мерљивих компетенција. Њихова мерљивост омогућује бољу друштвену контролу, али тај скривени циљ прикривен је рационалношћу увођења економских принципа у образовање у име његове веће учинковитости путем стандардизовања исхода. „Сматра се да су главне предности компетенцијског приступа образовању побољшавање односа економских захтјева и образовања, чињеница да усмјереност на исход чини јаснијим очекивања од појединца те омогућавање флексибилнијих начина постизања циљева и изградње стандарда за мјерење постигнућа“ (Ćatić, 2012: 175). У оквиру из економских захтева изведених кључних компетенција, које се очекују од свих чланова друштва, ипак се разликују три категорије компетенција: на минимуму очекиваних исхода учења заснована интерактивна употреба средстава; на пожељеним исходима учења развијена сарадња са другима у сложеном окружењу; и, као крајњи домет, метакогнитивна компонента – компетенција за аутономну надоградњу компетенција. Али, поновимо, такве компетенције не произлазе из личности, већ надолазе споља, из захтева одређеног посла, или, уже, из радног задатка. Њима се, под изговором омогућавања веће друштвене мобилности, васпитно-образовни процес инструментализује свођењем његове улоге на обезбеђивање запошљивости појединца и економског развоја друштва. Ту је реч о коначној превази педагогије егзистенције над педагогијом есенције.

Педагошке импликације такве преваге су двоструке. Повећана је друштвена контрола индивидуе унутар друштва као система кроз школу

као подсистем, која је одувек била његов агент, „изумима“ попут: школског полицајца, видео-надзора, електронског дневника, али и суптилније, кроз контролу квалитета засновану на осветшћивању заједничког интереса саучесника у образовном процесу унутар „квалитетне школе“ (Glaser, 1984). Међутим, пошто се та контрола врши пермисивно, у оквирима „имплицитне педагогије“ (Бернстајн, 1979), под изговором препуштања детету да само уобличи своје интересе и интересовања, њен неуспех не може бити неуспех детета ни родитеља, већ само неуспех школе. Учитељ је, дакле, једини одговоран за евентуални неуспех, па долази до неминовног смањивања строгости критеријума и свођења компетенција на најнижи ниво кључних компетенција по основу минималних стандарда у оквиру очекиваних исхода. То је последица чињенице да се компетенције учитеља екстерно евалуирају скоро искључиво на основу ученичких постигнућа. „Када је ријеч о поштовању индивидуалних и социјалних разлика међу појединцима, чињеница да су постављени одређени стандарди у облику компетенција које требају постићи сви чланови друштва и чија се усвојеност екстерно евалуира, нужно доводи до занемаривања развојних карактеристика појединца. Тај се недостатак може ублажити постављањем минималних стандарда, но, као што је већ споменуто, последица одређивања минималних стандарда је уједначавање с тенденцијом нивелирања према доле“ (Lersch, 2005, према Ćatić, 2012: 184). Повећана контрола стога парадоксално води већој пермисивности учитеља на начин попустљивости, што се очитује у високој пролазности и великом броју одличних. Ученици, родитељи и учитељи јесу учесници у свеопштој манипулацији по основу менаџерске стандардизације образовања, којом образовање постаје тржишна роба, а школе предузећа. Обе импликације, следећи захтеве потрошачког друштва, у покушају да се ускладе ниво образованости (академских знања) и успех у свету рада, воде ка успостављању медиокритетског односа теоријских постигнућа и практичних умећа, све у име ефикасности и корисности, па је мериторност знања замењена мериторношћу стручњака, особе компетентне за одређени посао на једном од три наведена нивоа компетенције и стога подобне за доквалификацију, преквалификацију, па и за експертизу, али више не само по захтеву тржишта радне снаге, већ и слободног времена, у чијим се оквирима реализује највећи део потрошње човека, који је све важнији као потрошач.

Међутим, друштвене последице повећане друштвене контроле, управо зато што је, у складу с потребама потрошачког друштва, заснована на пермисивној контроли личности, воде, не само у школи већ и у друштву уопште, све већој конформности, а то значи и смањењу креативности. До тога долази зато што је пермисивност у потрошачком друштву у функцији повећања потрошње, а не развоја личности. Улога произвођача, по први пут, постаје мање важна од улоге потрошача. Да је то тако, препознајемо по томе што је та пермисивност глобална, односно кроз контролу личности уграђена у све токове друштвених процеса, па је реч о пермисивном друштву, што само по себи не би било лоше да се тиме не прикрива манипулативно, инструментализовано одношење човека према човеку. Уместо односа субјекат – објекат, глорификује се однос субјекат – субјекат, али, будући лажан, он се неминовно изокреће у однос објекат – објекат, јер ту је реч о манипулацији интеракционим односима у име повећања потрошње, а не о тежњи ка бољој, људскијој комуникацији у име хуманитета. Насупрот таквој, свеопштој, али неискреној, попустљивој пермисивности, стоји љубав, која је увек индивидуална, тј. конкретна интеракција индивидуа, и када се даје и када се прима. Љубав је увек конкретно одношење индивидуа и Попер је у праву кад каже да не можемо волети читав свет. Али то само показује да он не разуме суштину љубави, која је садржана у томе да она нема потребу изван себе, па се не да инструментализовати, већ оплемењује. Ако је тачно да, ако убијете једног човека, као да сте убили читав свет, онда је тачно и да, ако сте способни да искрено волите бар једног човека, волите читав свет. Пермисивност заснована на попустљивости угрожава перфидније од сваке тираније два суштинска својства људске врсте: креативност и љубав, али ако би се заснивала на допустивости, што нажалост није срж пермисивности потрошачког друштва, могла би допринети бољем утемељењу личности. На путу ка конкретно општем – тоталитету личности, креативност и љубав су оно што је иманентно и индивидуи и роду, и по тој иманантности једино је и могуће у нама усаглашавати индивидуално и друштвено биће.

Базил Бернстајн (1979) је очекивао да ће експлицитна педагогија као педагогија мериторности знања и даље важити за владајућу класу, а да ће имплицитна педагогија, по формули за обликовање мериторности компетентне персоне – упросечене, модерне особе, бити

намењена радничкој класи, чији исходи учења, неопходни за одређене радне задатке, али и за суделовање у потрошњи, остају у оквирима на очекиваним исходима заснованих компетенција. Међутим, сведоци смо да се имплицитна педагогија уселила и на универзитете, сем, можда, оних елитних и најскупљих, а да тежња меритократији није допринела стварној демократизацији друштвене мобилности, већ се користи као изговор за употребу меке моћи новог медиокритетског тоталитаризма, који више није заснован на отвореном ауторитету испољеном у облику „репресивне толерантности“ (Markuze, 1965), већ на скривеном ауторитету „ослобађајуће нетолерантности“ (Џекоби, 1981). Оруђе којим тај ауторитет додатно делује јесу друштвене мреже на интернету. Оне су средство уједначавања мишљења којим постајемо таоци медиократије. Интересантно је да се имплицитни, скривени ауторитет уселио и у саму науку, преко оног чиме се она промовише, у издаваштво, што је нарочито видљиво из начина категоризације часописа, по којој ранг часописа не произлази из оригиналности научних радова и кретивности научника које вреднује експлицитни ауторитет, већ из формализованих узуса: цитираности, актуелности литературе, и то обавезно на страним језицима, унутрашње (ауто)цитираности часописа, употребе енглеског језика, актуелности теме истраживања, дакле, рејтинг се обезбеђује на основу форме, а не квалитета рада. Уз то, научни скупови, за које се плаћа котизација, а учешће бодује, својом бројношћу и избором дестинације попримају карактеристике научног туризма. И онда се чудимо што расте сумња у науку и што се шири веровање у теорије завере. На рубовима „међународне заједнице“ тај медиокритетски тоталитаризам поприма својства неолибералног колонијализма оправданог неопходношћу употребе меке моћи при ширењу демократије уз употребу нових технологија, све то у име бриге за екологију и људска права, а у суштини због бриге око ширења тржишта, привлачења људских ресурса и оплођавања капитала. У најбогатијим државама појавила се идеја да сваки држављанин, без обавезе да их заради, добије средства довољна за егзистенцију, али то није инспирисано тежњом ка социјалној правди и још мање једнакости, већ повећањем потрошње, чиме се подстиче пораст производње. То је последица чињенице да су људи, аутоматизацијом производње, у све већој мери заменљиви у улози произвођача, али не и у улози потрошача. Споља гледано, то се огледа у нестанку

средње класе, чиме се класна поларизација повећава, и то деобом на дебеле, сиромашне потрошаче, и „смарт“ богате вође мишљења, „ствараоце“ тржишних вредности, па као да се потврђује дистопијска замисао о еволуирању класа у две различите биолошке врсте.

Због свега тога, тежити спољашњим, економским захтевима одређеним компетенцијама значи лутати од исхода до исхода и с великом вероватноћом при њиховом продуцирању забасати у „рђавој бесконачности“ (Хегел). Насупрот томе, тежити тоталитету личности као циљу, ма колико он био умом још недовољно осветљена утопија, не значи ништа друго до држати отвореном емоционално обојену везу између наших спонтано спознатих, за личност искрено продуктивних, унутрашњих развојних потреба и посредно, споља, у облику знања, надоласећих потреба неопходних за опстанак, али, нажалост, све чешће као таквим лажно представљених. Ако се та веза држи отвореном, дешава се нешто изненађујуће: у једно се обједињује и тиме обнавља снага ероса – љубавне чежње према животу. Када смо свесни само својих спољашњих потреба, не можемо се сматрати самосвесним бићима, јер само смо напола живи, као што је и било која друга јединка – живуљка. Ерос је веза између унутрашњег и спољашњег Ја којом настаје нешто увек ново и то тако што као да из ништа самоделатним одношењем настаје нешто, чиме се надилази јединка, а да тиме не бива деструирана, већ у својој оригиналности изнова успостављена на вишем нивоу индивидуалности. „У гносеолошким оквирима тешко је компетентности наћи место. Компетентност се мора дефинисати у онтолошкој парадигми која је (по Е. Фрому) означена метафором ‘бити’ – тражење интеракције са светом када се човек концентрише на садржај живота. Тражење нових решења, добијање иновационих образовних ... резултата могуће је у случају да човек располаже (у својој суштини, тј. онтолошки) способношћу да се сам мења, другим речима, уколико он представља истог таквог носиоца законитости саморазвоја и самореализације као и свет који га окружује у целини“ (Јермаков, 2010: 10). Међутим, рачуналачко-прорачуналачки дух постиндустријског, технократског друштва који тежи исходима јесте некрофилан (Фром). У том духу формирана персо-на, са свим својим талентима, вештинама, знањима, чак и осећањима, функционише, унутар потрошачког друштва, као сума исхода – фетишизована роба, или, како то каже Хајдегер: по-став – успостављеност

за свако будуће испостављање – па има само привидно особену вредност засновану само на спољашњем Ја. Дакле, нагласимо, тежња ка на исходима заснованој компетентности води обликовању персоне попут обликовања нових модела робе, па као такве више немају људску вредност. То је до краја огољена тежња ка некрофилији. Док смо се раније, при социјалној алијенацији, према себи односили преко другог, дакле, посредно, чиме смо и другог и себе при одношењу опредмећивали, „напредовали“ смо тако што при индивидуалној алијенацији имамо усамљене персоне које се ослањају само на спољашње Ја, те изостаје било какво одношење. Не успостављају се никакве релације, нема поларитета (Бодријар, 1991), али не само да нема другог, већ нема ни нас самих. Имамо само копије копија.

Уместо непосредног, живог одношења човека према човеку, живимо у „симулакруму“ (нејасном привиду; одсуству стварности) (Бодријар, 1991), у којем изостаје било какво одношење, за шта је, можда, најбољи пример увођење електронског дневника у школе. Уместо ирационалне педагошке љубави и на њој при одношењу засноване слободe, нуди нам се рационално мирење с релношћу неслободe. Једном уписана школска оцена више не даје могућност било каквог одношења, а понајмање дијалошког, већ је коначна пресуда у безличном процесу. Коначна оцена, изведена као просечна оцена, и притом објављена, постаје неприкосновена, а однос васпитаника и васпитача много крући, а да оцена тиме није постала објективнија. Изостајање с наставе због избегавања оцењивања стога је у порасту, а „разумни“ родитељи су саучесници у правдању таквих изостанака. Не допушта се могућност поправљања, а тиме је васпитна функција оцене и саме школе потпуно обесмишљена. Посредно одношење васпитаника и васпитача у институционализованом васпитно-образовном процесу додатно је опосредовано па је сад реч о посредном посредовању. Уместо прокламованог отвореног васпитања заснованог на партнерству одраслог и детета, отвара се простор за увежбавање у манипулацији. Свако сваким манипулише у прикривеној борби за доминацију. Психологија је ту да припомогне обуком у НЛП-у (неуролингвистичком програмирању) и замени „наивну“ хуманистичку педагогију. Уместо застарелог појма карактер, али и уместо појма личност, радије се употребљава, моралним начелима неоптерећен, појам особа, чија особност почива на суми исхода који

је чине. Таква, потребама потрошачког друштва прилагођена, имплицитна педагогија, заснована на нејасном, скривеном ауторитету, уместо на динамизме борбе ослања се на механизме одбране, па они јачају, и то не само рационализација, већ нарочито агресија, али исто тако и аутоагресија.

При контроли личности, реч је о свеопштој контроли сваког над сваким, па нема могућности ни за бег ни за супротстављање, као што је то било могуће док је ауторитет био јасан и отворен, при контроли положаја у хијерархијски организованом друштву. Али да би та нова пермисивна контрола била ефикасна, васпитно-образовни процес је додатно шаблонизован организовањем наставног процеса на нови начин, по модерном технолошком моделу обрнутог дизајна (обрнутог инжењеринга), којим се не тежи неком будућем производу као унапред тачно одређеном циљу, већ се сталном анализом постојећег стања система непрекидно изнова врши његово редизајнирање. Последица је да је однос васпитаник – васпитач крајње формализован и институционализмом „ослобођен“ од емоција, па је школа све мање место живљења. Васпитно-образовни процес тиме постаје механицизирани процес индустријске производње особа. Занемарује се чињеница да су за људско биће интеракциони односи круцијални за развој самосвести (Виготски), што значи да је човек отворен, алопластичан систем којим се не може управљати споља без узимања у обзир његове властите акције. Педагогија, због свега наведеног, и сама постаје некрофилна. Утемељење у личност још је теже него пре, јер је она још удаљенији циљ, још изразитије утопијски, али управо због тог утопијског, она је увек нешто више од суме исхода, и стога је још примамљивији циљ. Личност се утемељује само у друштву, па истинске индивидуалности нема без друштвености. Изостанак искрено истинитог одношења – партнерства у васпитно-образовном процесу указује на то да у потрошачком друштву нешто није у реду с друштвеношћу. У том друштву нарцисоидност потискује љубав за биће другога, а унутар самољубља нема никаквог циља. Циљ не може бити ни борба за голи опстанак јединке. То је опстајање на нивоу животињства. Да би циљ уистину био циљ, он мора бити усмерен ка другом и другачијем, па да тек потом у том другом препознамо себе – препознавши притом шта је то што је универзално добро.

Меритократија и медиокритетска демократија

Идеја о владавини најспособнијих – меритократија крије у себи онтолошки деформитет који се састоји у покушају рационалног планирања исхода којим се доспева до такве владавине, и то помоћу исхода који су „фенси“, дакле, отмени на начин да су модерни, популарни, па делују као једном засвагда заокружени и зготовљени, а управо у тој завршености за сва времена је суштина проблема. Таквим приступом људско биће затварамо унутар граница постојеће стварности упркос томе што је његова бит да обитава у времену, тј. да је временито биће, за које је стварност несводљива на постојећу стварност. У оквиру постојеће стварности критеријуми исхода успостављају се посредно, само на основу спољашњег, не уважавајући унутрашње развојне потребе под изговором да су непознатљиве јер су субјективне, интуитивне и стога ирационалне. Због тога се при планирању исхода не узима у обзир постајућа стварност, а из ње долази оно суштинско људског бића што се увек изнова производи – личност. Имати за циљ личност не значи тежити досезању савршенства јер је оно само по себи нешто завршено, готово и стога без будућности, сем, можда, оне рђаве. Имати за циљ личност значи интуитивно разумевати оно што нам долази из будућности, при чему смо нужно субјективни, али отворени за непознато, ново и другачије, па од бића по себи постајемо бића за себе. Човек је, као рационална творевина, недостатан јер се не узима у обзир његова ирационална страна, без које нема креативности.

Друга, онтичка димензија овог истог проблема јесте у томе што је у појму меритократија садржана супротност појму демократија, јер је она изворно владавина народа или бар већине, док је меритократија владавина интелектуалне елите. Потреба за владавином изврсности правда се не само немогућношћу ефикасног одлучивања великог броја људи како је то било могуће на античком форуму, већ, још наглашеније, неукошћу народа, његовом неспособношћу да при непосредној демократији нађе праве одговоре на друштвене проблеме, а при посредној демократији да препозна и изабере уистину квалитетне личности и промовише их у политичку елиту. Наведене примедбе су старовремене и озбиљне, али се њима прикривају и неки други, ововремени разлози неефикасности посредне демократије. Није ли у наше време демократија доведена у

питање деловањем елите која више није првенствено политичко-државотворна и по томе друштвено одговорна, већ је превасходно тржишно-економска, корпорацијска елита која се представља као савремени привид меритократијске демократије, али такве која никоме не одговара сем захтевима тржишта, па нема потребе за репресивним апаратом, већ, уздижући се изнад државе, доминира пермисивно обрађујући људе меким привођењем у униформни „тржишни друштвени карактер“ (From, 1989) сачињен од персона – грађана потрошачког друштва, у којем се само привидно протежира индивидуалност. Грађанин потрошач не васпитава се за усаглашавање мишљења, већ се униформисањем мишљења у групно мишљење увежбава за „социјализирану размену потрошачких укуса“ (Рисман, 1965). Сан и јава, неразлучени привид и стварност унутар потрошачког друштва обликују нескривену жељу свих за једним те истим: оним што је „кул“, „ин“, „онлајн“, што је „бренд“, и то одмах, сад, без одгађања задовољења испуњења жеље. По томе смо сви исти. Али иза тога не стоји тежња ка једнакости, чак ни за престижем, како је то видео Хегел, већ за учешћем у „ивенту“ масовне потрошње којим се надамо спасењу од стрепње пред усамљеношћу која нам прети ако се усудимо да не учествујемо. Показало се да слоган „Јединство, братство, слобода“ више не вреди управо зато што је говорио о друштвеним циљевима и о хуманизму. Уместо тих апстракција духа, нуди се конкретно учешће индивидуе у потрошњи као заједничком, глобалном интересу цивилизованих учесника – потрошача, који свој субјективитет доживљавају кроз слогане попут: „Ту сам човек, ту купујем“; „Имате пријатеља“. Без имало стида говоримо о производњи продаје, а најважнији производ је кредит. Анонимна владавина нове корпоративне елите сакривена иза мериторности тржишта јесте нови вид обликовања мериторности медиокритета којим се на нови начин атомизоване индивидуе уклапају у „усамљену гомилу“ (Рисман, 1965), па се друштвеност изгубила, а друштво изродило у медиокритетску демократију. Таква демократија, осмишљена за усамљене, анксиозне индивидуе, јесте нова форма фашизма: корпорацијског фашизма, који се не заснива на грегарном мотиву стада, већ на стрепњи која храни анксиозност коју људи интуитивно осећају управо зато што уз сав пренапухани субјективитет који им долази споља осећају да нигде истински не припадају. „Сувремени човјек масе изолиран је и усамљен иако је дио гомиле: он

не посједује увјерења која би могао дијелити са другима, већ само пароле и идеологије које му пружа медиј комуникације. Постао је а-том (грчки за 'ин дивидуал' = нераздјелив). Држе га заједнички, иако често истовремено антагонистички интереси и новчана веза. Емил Диркем (1897) назвао је ту појаву 'аномија' и пронашао да је она била главни узрок самоубојства које је расло заједно с појавом индустријализације. Он је аномијом означио уништење свих традиционалних друштвених веза с обзиром на то да је сва истинска колективна организација постала за државу секундарна, а прави друштвени живот је уништен“ (From, 1989: 124). У потрошачком друштву проблем аномије је продубљен те је добио димензије индивидуалне алијенације. Човеку потрошачу није потребан никакав колективизам којим би се подстицала друштвеност, али нема више ни истинске индивидуалности, већ само осећаја лажног субјективитета којим се индивидуа инструментализује свођењем на једну једину битну улогу – улогу потрошача. Тиме су све друштвене везе додатно осиромашене, па уместо традиционалне заједнице, ослоњене на дисциплиновање, имамо пермисивно друштво које се хвали достигнутим слободама у виду људских права, а у ствари је запало у дубљу неслободу него икада пре. Разлика је у томе што неслобода више не проистиче из недостатка прилика за интимност и из снажне контроле колектива, већ из усамљености индивидуе у гомили у којој се људи не препознају узајамно као личности, већ, у најбољем случају, само као „фенси“ персоне.

Тако су се меритократија и демократија, уз подршку додатно увећане виртуелизације стварности помоћу виртуелне реалности информатичке цивилизације, ујединиле у привид привида. Ослоњена на манипулацију, мериторност медиокритета не осигурава се више причама о по традицији обавезујућем, општеважећим идејама и идеалима уграђеним у индивидуални и друштвени карактер, већ нормализацијом и стандардизацијом потрошачких укуса, па је и свако одступање мишљења од униформног, нормално дистрибуираног, дакле, упросеченог мишљења политички некоректно. Без права на критичко промишљање, уклапамо се у мејнстрим мишљења. Уместо недовршиве и стога ирационалном проглашене потраге за златним пресеком смештамо се испод звона нормалне кривуље и, премда свесни њене асимптотичности, тежимо златној средини, окупљању око просека, да не бисмо одударали, реметили

општепризнато и тиме ризиковали да будемо означени као „лузери“, или, на другој страни, као неадаптирани „штребери“. Задовољили смо се високим нивоом хомогености мишљења као привида усаглашености и хармоније особа, унутар просечности заклоњени од неизвесности законом великих бројева. Сигнирани и индексирани, пребројани и квантификовани, уживамо у статистичкој значајности своје укључености у „ивент“, уз 95% или 99% сигурности да смо „ин“, да ту припадамо, па се осећамо, бар понекад, „кул“. Стога се при меритократији, која је, у ствари, мериторност медиокритета, развија медиокритетска демократија. Уместо личности, производе се персоне – особе под маском, а уместо хуманизма, који је проглашен ирационалним, пропагира се рационалност антихуманизма, заоденута у једину преосталу могућност „напретка“ ка будућности, напретка путем трансхуманизма којим се најављује ново доба постхуманизма..

Трансхуманизам и постхуманизам

Трансхуманизам израста у филозофски покрет који наде за будућност заснива на трансформацији људског бића развијањем и пружањем услуга широко доступних софистицираних информатичких технологија којима би се знатно унапредила не само људска физиологија већ и интелигенција, али је питање да ли је тај пут, заснован на вери у науку, пут ка бесмртности или је пут изгубљених у рђавој бесконачности. Није ли то пут ка артифицијелизацији човека поправљањем, тачније, преправљањем природног човека. Проблематичност таквог „спасења“ по нама је двострука. Човек тиме престаје бити постојеће биће по себи (природно биће), али више не постаје ни биће за себе (биће културе као друге природе), већ би сам себи био непрепознатљив, артифицијелни преправак који никада више не би био у моћи да буде подударан са самим собом, већ само механички делић аутоматизоване свеукупности на начин по-става, њен елемент испоручив за свако будуће испоручивање и преправљање. И у томе се разоткрива, ако не крајњи циљ, онда реални домет трансхуманизма: префабриковање човека у персону – киборга који дијалектичку противречност постојећег и постајућег не усаглашава у подударности са самим собом, већ се механички подешава доказујући

своју уклопљеност у потрошачко друштво неограниченим конзумеризмом. Тиме, под изговором превазилажења човекових природних ограничења, не настаје, како се некада маштало, натчовек, већ потпуно ново „достигнуће“ у развоју људског бића, које више не можемо сматрати натуралним, јер је потпуно „ослобођено“ од ограничења природног стања, али ни звати хуманим. То биће престаје бити разлогом јер губи меру у самом себи, па му смисао, по којем је увек више од оног што јесте, а мање од онога што би требало бити, бива изгубљен у бесмислу механичког трајања у рђавој бесконачности у којој нема никаквог истинског дешавања сем роботизованог битисања савршено склопљеног и у систем, без грешке, уклопљеног постхуманог бића. Филозофија трансхуманизма стога није настајање новог човека на начин осмишљен духом постмодерне, окретом ка унутра, већ његово још дубље отуђење при тражењу разрешења односа настајања и нестајања у оном трећем – опстанку који из њих настаје (Vloh, 1959), и то тражењем решења изван себе, у спољашњости у којој се виде једини узроци свих наших проблема. Скривени циљ таквог једностраног решавања проблема ту-битка је исти као пре – жеља за моћи, али она је сад имплицитна, умотана у обланду пермисивности, и то на крајње манипулативан начин, што је нови начин успостављања владавине елите у потрошачком друштву. Тај нови начин омогућен је чињеницом да индивидуа, као што смо истакли, више није важна као произвођач, већ као потрошач, а њега је могуће држати под контролом тако суптилно да то и не осети.

Рад, ма колико добро испланиран, ако је усмерен на спољашње исходе, остаје без смисленог унутрашњег циља, али иако отуђен, ипак је самоделатан. Потрошња ради потрошње више није самоделатност, већ артифицијелно деловање, при којем битак остаје ништа, а ту-битак вештачки створ без шанси за очовечење преумљењем којим од ништа настаје нешто, без величанствености стваралаштва којим се материјално шири у сферу духовног, по чему имамо права говорити о трансценденцији и људској души. Потрошња ради потрошње је бездуховна утеха у којој нема искупљења од гриже савести настале опетовањем кривице издаје самог себе због неспособности да се, препознавши унутрашње развојне потребе, од онога што смо по себи, уздигнемо до онога што смо за себе, па то плаћамо анксиозношћу и депресијом. Кривац има право на казну (Кант). Казна спасава од гриже савести. Али у

потрошачком друштву које почива на конзумеризму, искупљење од гриже савести није ни покренуто јер је потиснута потреба за друштвеном казном, каква се још налази у патријархалној души Раскољникова, чија је душевна бол узрокована споља наметнутим снажним и строгим суперегом. Потреба за друштвеном казном у потрошачком друштву замењена је унутрашњим самокажњавањем које је покренуто стрепњом душе од усамљености узроковане нарцисоидним егом који због самољубља не препознаје себе, јер не приступа себи на једини могући, искрено истинити начин: кроз другог. Грижа савести усамљеног у гомили самокажњавањем не нестаје већ се акумулира у стрепњи – тескоби човека стешњеног и сабијеног у самог себе, па не резултира срљањем у злочин као реакцијом на спољашњу фрустрацију подстакнуту изостајањем очекиване казне, већ прождирањем себе унутар себе, што резултира порицањем сваке смислености живота, а камоли могућности утемељења личности у духовној димензији. Дакле, казне у облику самокажњавања има, али искупљења од гриже савести нема. Нема је јер је самокажњавање само потврда врћења укруг издаје самог себе. Има само све дубље туге и све горчег самозаборава. Та слабост човека користи се за нову врсту контроле личности, која је зачета при раном васпитању детета, гушењем способности да интуитивно осети своје властите унутрашње развојне потребе као искрено истините људске потребе, те да се манипулацијом потчини споља наметнутим потребама које не само да нису наше, већ често нису ни у нашем интересу. Крећемо се конформистички путем мањег отпора на којем нема ни истинског развоја детета ни напретка рода.

Ефикасност наметања лажних потреба и држања под контролом увећана је дигитализацијом и интернетом. „Поштено“ нас обавесте да веб-страница користи колачиће, а затим нам објасне њихову сврху: „Колациће употребљавамо како бисмо персонализирали садржај и огласе, омогућили значајке друштвених медија и анализирали промет. Исто тако, податке о вашој употреби наше веб-локације дијелимо са партнерима за друштвене медије, оглашавање и анализу, а они их могу комбиновати с другим подацима које сте им пружили или које су прикупили док сте употребљавали њихове услуге. Наставком употребе наших интернет страница ви прихватате нашу употребу колачића.“ Елементарна анализа наведеног објашњења показује да оно садржи гомилу

имплицитности, прећутног подразумевања неминовности прихватања учешћа у свеопштој игри манипулације. Ефикасност интернета је толика да врло брзо доводи до преласка од спољашње манипулације над корисником мреже на манипулацију самим собом у нечему што издвојеношћу простор-времена личи на игру. Боравак унутар виртуелне реалности, такве каква је тренутно, буди лажну наду у проналазак себе у себи, али тиме се само увећава зависност од вртложења без смисла којим се потпуно уништава не само већ од потрошачког друштва угрожени осећај за унутрашње развојне потребе, већ се угрожавају чак и елементарне физиолошке потребе. Ако се тој лажи не супротставимо, круг ће се затворити. У вртлогу нема кретања, има само вртложења. Вртложење при игри манипулације могуће је превазићи само уношењем креативности у игру. Можда ће виртуелна реалност једног дана омогућити простор-време за игру пуну креативности. Али треба имати на уму да креативност индивидуе мора бити друштвено потврђена да би се појединац утемељио у личност.

Заступници неолибералне медиокритетске демократије потрошачког друштва не виде да је и она сама вртлог, већ узроке супротстављања добробити коју, по њима, обезбеђује њихов рационални приступ стварности виде у ирационалном фундаментализму којим се потхрањује популистички тоталитаризам. Али зашто је на ауторитарности утемељени тоталитаризам уопште у могућности да привуче следбенике у борби с рационалном понудом либералне демократије? Зашто је фундаментализам начео америчку интелектуалну виталност? До тога долази зато што је она демократију заснивала на прагматизму којим се, тврдило се, на првом месту чува индивидуални интерес. Али прагматична рационалност заснована на ефикасности и корисности, која се представља као чување индивидуалног интереса, више се не може одржати јер је манипулацијом, која је суштина пермисивног потрошачког друштва, у потпуности онемогућено бивање човека као друштвеног бића. Сада, када више нема баука комунизма, који је протежирао колективизам, „фундаменталисти“, тј. они који су осетили потребу за јачим утемељењем у личност, успротивили су се главном току мишљења. Човек није само индивидуално већ и друштвено биће па је интуитивно гадљив према манипулацији, макар тврдили да је њена прагматична рационалност у служби индивидуалности, и то у толикој

мери да је вољан, супротстављајући јој се, прихватити и ирационално, које је у темељу многих људских својстава која не почивају на рационалности, као што су: солидарност, емпатија, самопожртвовање, алтруизам, заједничарење, а пре свега љубав, једном речју: хуманост. Ирационалност није лудило, већ је комплементарна рационалности, па тек скупа људско биће чине хуманим. Савремени фундаменталисти су зато необичан конгломерат крајњих десничара и крајњих левичара који не прихватају хипокризију владајуће елите, која, под изговором да је реч о меритократији, пермисивно инсталира мериторност медиокритета као медиокритетску демократију. То је инсталација која погодује ширењу конформизма и гушењу креативности, наводећи нас да заборавимо да креативност на неки од безброј могућих начина постоји у свакој индивидуи, те да смо сви важни као личности.

Литература

- Бернстајн, Б. (1979). *Језик и друштвене класе*. БИГЗ.
- Vloň, E. (1959). *Subjekt – objekt*. Naprijed.
- Бодријар, Ж. (1991). *Симулакрум и симулација*. Светови.
- Џекоби, Р. (1981). *Друштвени заборав*. Нолит.
- From, E. (1989). *Anatomija ljudske destruktivnosti*. Naprijed.
- Јермаков, Д. С. (2010). Проблеми и перспективе развоја компетенцијског приступа у педагошкој теорији и пракси. *Годишњак САО за 2010*. Српска академија образовања.
- Glaser, V. (1984). *Kvalitetna škola*. Eduka.
- Хегел, Г. (1973). *Наука логике*. Просвета.
- Markuze, H. (1965). *Eros i civilizacija*. Napredak.
- Marks, K. (1985). *Rani radovi*. Naprijed.
- Popper, K. (1998). *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Pravni centar.
- Рисман, Д. (1965). *Усамљена гомила*. Нолит.
- Ћатић, I. (2012). Компетеније и компетенцијски приступ образовању. *Pedagogijska istraživanja*, 9(1–2), 175–189.

Svetozar Bogojevic

COMPETENCES AND IMPARTIALITY OF MEDIOCRITIES

Summary

We live at the peak of neoliberal democracy. This age was conceived a long time ago, with Post-modernism as an act of rebellion against Modernism, that is, rationality and science, with a turn towards the inside. That turn, however, proved to be insincere, for a genuine turn towards the inside requires more than just the subjectivity of an individual based upon an external, institutionally organised social security. For its part, genuinely truthful subjectivity requires spiritual strain of all individuals at reaching concord about sociality. On the other hand, there is no spiritual strain and reaching concord without spiritual suffering. Therefore, the problem lies not in arising rationality but in the lack of irrationality that is complementary to it, contained in necessary readiness of any one individual to suffer during the act of reaching concord. Suffering, understood in human terms, is self-indulgence of a human being (Marx). Unless there is no suffering, there is no transformation of an individual into a personality. In that sense, the turn towards the inside proves to be too hard. It seems that the issue of humanity is much easily approached rationally, with permissive mediation of institutions. Yet, if there is not a sufficient number of responsible personalities that have grown out of themselves through indirect spiritual suffering, there comes the demise of democracy and social decadence. In that case, the tendency towards meritocracy, conceived through the design of society by means of institutions, is replaced by impartiality of mediocrities. Neoliberal democracy is thus disclosed as an illusion of democracy – mediocrity democracy, and the sociality construed by it as an illusion of freedom. What are the mechanisms that lead to this state?

Key words: meritocracy, impartiality of mediocrities, mediocrity democracy, competences, conformity - creativity, trans-humanism.

Светозар Богоевич

КОМПЕТЕНЦИИ И МЕРИТОРНОСТЬ ЗАУРЯДНОСТИ

Резюме

Мы живем в эпоху разгара неолиберальной демократии. Данная эпоха началась уже давно, вместе с постмодерном как бунтом против модерна, т. е. против рациональности и науки, поворотом внутрь. Однако этот поворот оказался неискренним, так как для настоящего поворота внутрь не достаточно обеспечить субъективитет индивида, основанный на внешней, институционально устроенной общественной безопасности. Для искренне истинного субъективитета необходимо приложение усилий всех индивидов при согласовании мнений об общественности. Но, духовного напряжения и согласования не может быть без духовного терпения. Итак, проблема состоит не в повышении рациональности, а в нехватке комплементарной иррациональности, находящейся в необходимой готовности к терпению каждого индивида в согласовании. Страдание, понимая по-человечески, это и есть удовольствие человека (Маркс). Если страдания и терпения нет, то не будет ни становления личности од индивида. Поворот внутрь оказался слишком сложным. Нам показалось, что к проблеме человечности намного легче подойти рационально, с пермиссивным посредством институций. Но, если не хватает ответственных, непосредственным духовным терпением самосозревших личностей, происходит срыв демократии и декаденция общества, и, вопреки стремлению к меритократии, запланированной как устройство общества с помощью институций, мы обретаем мериторность заурядности – мериторность посредственности. Таким образом, неолиберальная демократия раскрывается как иллюзия демократии, точно как произведенная ею общественность раскрывается как иллюзия свободы. Как это происходит?

Ключевые слова: меритократия, мериторность заурядности, демократия посредственности, компетенции, конформизм-креативность, трансгуманизм.